

Володимир ВУЙЦИК

БУДІВЕЛЬНИЙ РУХ У ЛЬВОВІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТОЛІТТЯ

Ця тема охоплює головню житлове будівництво центральної частини міста в межах міських мурів та лише частково його передмість — Галицького і Краківського.

Якщо глянути на розвиток будівельної справи у Львові у плані ретроспективному, то можна виділити декілька основних періодів з піднесеннями і занепадами. Перший період, коли львівська архітектура досягає найвищого розквіту, припадає на другу половину XVI — першу половину XVII ст. Після нього йде поступовий спад.

Другий період, в якому знову спостерігається значне пожвавлення у будівельному русі, охоплює другу половину XVIII ст. У першій половині наступного, XIX ст., коли середмістя злилося з передмістями в єдиний урбанічний організм, будівництво ведеться, але дуже помірно. Зате, починаючи з 1870-х рр., з наданням Львову самоврядування, місто забудовується з надзвичайною інтенсивністю, яка не спадає до початку XX ст. Це — третій період.

Тут треба підкреслити: друга половина XVIII ст. — це етапний період у будівельній історії Львова, бо саме в цьому періоді сформувала своє обличчя житлова архітектура середмістя, яка у більшій частині й навіть у чистих стильових формах дійшла до нашого часу. Але, щоб прийти до цього періоду, зробимо екскурс у більш віддалені часи.

Свого найвищого розквіту Львів досяг у другій половині XVI — першій половині XVII ст. Саме тоді будівництво широко розгорнулося у всіх напрямках: житловому, сакральному, громадському і оборонному. Інтенсивно ростуть міщанські кам'яниці, споруджуються монументальні монастирські комплекси і парафіяльні храми, зводяться і оновлюються оборонні споруди. Цьому сприяв високий економічний рівень міста, яке вело торгівлю з багатьма країнами Сходу і Заходу, Півночі і Півдня. До економічного розвитку спричинилося і „право складу“, яке існувало тут з XIV ст. Про великий розмах будівництва говорить також значна кількість майстрів-будівничих, які у 1572 р. утворили свій цех¹. Більша частина з них була італійського походження, що, зрозуміло, позначилося на стильових ознаках архітектури.

¹ Kowalczyk M. Cech budowniczy we Lwowie za czasów polskich (do roku 1772).— Lwów, 1927.— S. 17.

Те, що було досягнуто у той період, на сьогодні переважно втрачене, збереглись окремі пам'ятки тієї епохи, і то не завжди у чистих стильових вимірах. Це, для прикладу, житлові будинки на площі Ринок, 2, 4, 6, 23, 28, також монументальні будівлі сакрального зодчества: церква Успенська, костели бернардинів, бенедиктинок, єзуїтів, каплиці Боїмів і Кампіанів. Відтворити тодішній вигляд Львова можемо лише уявно, опираючись на документальні архівні та писемні джерела. Якби ми мали змогу глянути на місто з відстані чотирьохсотлітньої давности, то воно вразило б нас своїм майже казковим виглядом. Адже те, що збереглося на сьогодні, є слабим відгомонам минулого. Будівлі Львова вражали багатством скульптурного декору і різнобарвністю. Ми, сучасні мешканці, звикли до сірого Львова, і нам здається, що він завжди був таким. Але це не так. Архітектура XVI—XVII ст. була кольоровою у буквальному розумінні. Усі білокам'яні елементи (віконні та дверні обрамування, кам'яна декоративна пластика, об'ємна скульптура тощо), які тепер бачимо в натуральному матеріалі, тоді поліхромувалися. Кольоровими були тиньковані й з відкритим цегляним муруванням фасади. Декорувались не тільки житлові та монументальні будівлі, але й оборонні споруди: міські мури, вежі, брами, пішохідні хвіртки, арсенали. Цього вимагала тогочасна естетика. Врешті, це підтверджують касові книги магістрату, в яких постійно зазначено видатки то на малювання різними фарбами лева, що стояв перед ратушею, то на малювання і різьблення образів на брамах і хвіртках, золочення орла на міському арсеналі чи малювання віконних і дверних обрамувань ратуші, постригальні і таке ін.

Оскільки суспільне життя розвивається по синусоїді, то після злету настає логічний занепад. Соціальне і культурне життя Львова почало занепадати уже з другої половини XVII ст. До цього спричинилися війни, турецько-татарські напади та облоги, нарешті, доконали місто пограбування та контрибуції шведського короля Карла XII у 1704 р. З того часу і майже до 70-х рр. XVIII ст. триває застій. Житлове будівництво перебуває у повному занепаді. В місті і на передмістях будується дуже мало, за винятком окремих сакральних споруд і магнатських резиденцій в юридиках. Протягом першої і другої частин другої половини того ж століття у місті, як видно з податкових реєстрів, з'являється велика кількість незамешканих кам'яниць, більшість з яких перебувала у руйнівному стані. Деякі з них розвалювались до фундаментів. Документи називають їх „рудерами“.

Стан занепаду добре ілюструють так звані візії, тобто огляди технічного стану будівель, що проводились відповідною комісією речознавців (архітекторів і будівничих), делегованою магістратом. Наприклад, під час „візії“ рудер кам'яниці Абреківської (вул. Краківська, 1) у 1764 р. встановлено: будинок настільки здезольований, що його залишки необхідно якнайшвидше розібрати. Самого румовища із завалених мурів комісія обрала на 400 або 500 возів². Сусідня Дзюрдзівська кам'яниця (колись Юрія Боїма, вул. Шевська, 4) на той час також була розвалена і засипана сміттям. Оглядаючи у 1782 р. руїну кам'яниці Мураковського, потім графа Йосифа Лося (вул. Галицька, 17), компетентна магістратська комі-

² Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 52, оп. 2, спр. 366, с. 179—180, 190.

сія зафіксувала пустку, на якій зберігся лише кусок тильної „фаціати“, оціненої всього в 320 зол.³ Таких розвалених кам'яниць у середмісті від початку і до останньої чверти ХVІІІ ст. нараховувалось десятками.

Частина опустілих і зруйнованих будинків переходить у власність міста. Щоб якось поправити важку економічну ситуацію, міська влада заохочує городян до купівлі рудер. Частково це їй вдається. У 1765 р. місто продало приватним особам 16 зруйнованих будинків⁴. Починаючи з 1770-х років, з цією метою львівський магістрат улаштовує публічні ліцитації, на яких за досить низькими цінами і на пільгових умовах розпродаються рудери колись пишних і оздобно будованих кам'яниць. Так, за розпорядженням губернії, на 16 квітня 1774 р. була призначена ліцитація рудерів кам'яниці „Борщівської“ (пл. Ринок, 18) з умовою, що покупець, який візьметься її відбудувати, на десять років буде звільнений від усяких податків⁵. Руїни цієї кам'яниці у травні 1775 р. придбали львівські торговці винами вірменин Андрій Андзуловський і лавник магістрату Ян Ратинський за 24 000 зол. У наступному, 1776 р. вони розібрали старі мурі і розпочали будівництво нової кам'яниці⁶.

Занепад спостерігався не тільки у житловому будівництві. В запустінні й руїні опинилися міські фортифікації — мури, вежі, арсенали, рови та вали. Тому їх, як неспроможних виконувати свою оборонну функцію, австрійські військові власті у 1777 р. розпорядилися розібрати. У зв'язку з цим ще в 1750 р. міська рада ухвалила дупльовий (подвійний) податок на репарацію зруйнованої вогнем Краківської брами, більшої частини заваленого міського арсеналу та контрскарпів в оборонних ровах і ратушевої вежі, що могла впасти⁷. Після розібрання фортифікацій настала можливість розширити забудову середмістя і з'єднати з передмістями. Мури і башти розібрано досить швидко, оскільки міська економія продавала їх міщанам на будівельний матеріал за досить низькими цінами, заохочуючи тим самим до новобудов. Для прикладу, у 1778 р. міщанин Яцько Соболевський купив башту Краківської брами, щоб розібрати на будівництво своєї кам'яниці⁸. Іншу знищену башту там же економія продала Вінцентіві Максимовичу для зужиткування з неї матеріалу у власних потребах. Виміри цієї башти були такі: 12 і 1/4 ліктя довжини від публічної дороги та 8 з чвертю ліктя ширини до валу⁹. Маємо рідкісний випадок, коли подано розміри оборонної вежі. Того ж року економія вирішила розібрати зруб белоарду на валі коло бернардинського монастиря і з його матеріалу виставити будинок для міського ката¹⁰.

З розібранням Галицької брами і прилеглих до неї мурів з'явилися порожні парцелі з дерев'яними будиночками, які були емфітевтичною власністю міста. Тому 19 липня 1787 р. магістрат оголосив ліцитацію цих ґрунтів під забудову нової вулиці, лінія і розміри якої були уже визначені.

³ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 376, с. 1222.

⁴ Charewiczowa L. Lwów w odnowie 1766—1769 // Studia Lwowskie.— Lwów, 1932.— S. 115.

⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 131, с. 1074.

⁶ Там само.— Спр. 134, с. 111.

⁷ Там само.— Спр. 120, с. 143, № 1777.

⁸ Там само.— Спр. 899, с. 44.

⁹ Там само.— Оп. 1, спр. 774, с. 65.

¹⁰ Там само.— Оп. 2, спр. 899, с. 15.

ні. Цю вулицю назвали Новою (нинішня — вул. Братів Рогатинців), тили її нових будинків виходили на теперішню вулицю Валову. Той, хто купував парцелю, мав зобов'язання виставити на ній мурований і, як зазначалося, обов'язково триповерховий будинок „для оздоби міста“¹¹. Абриси (плани) на нові будинки видавала будівельна дирекція¹².

Те саме відбувалося в районі Краківської брами. У 1781 р. для розширення сучасної вулиці Лесі Українки демолується оборонний мур у тилу вул. Вірменської. Самі мури продаються на ліцитації¹³. Міський белжард за Стрілецькою кам'яницею там же місто у 1782 р. продало міщанинові Миколі Доманському за 118 зол., 15 гр.¹⁴

Розширення міських фортифікацій і розширення за їх рахунок забудови та створення нових вулиць тривало до початку XIX ст. Як повідомляла „Львівська газета“ за 1811 р., вулиця Нижча Вірменська (Лесі Українки) уже сполучена з валом, а через нього — і з передмістям. Рів за Босацькою брамою буде засипано землею і зрівняно з валом. Через сад монастиря бернардинів робиться нова дорога, якою Сербська і Нова вулиці з'єднуються з Галицьким передмістям¹⁵.

Тогочасна будівельна ситуація якоюсь мірою позначилася і на львівському цеху будівничих. Кількість його членів, починаючи з другої половини XVII ст., поступово зменшується, а у перших десятиріччях XVIII ст. їх налічується 2—3, рідше — 4—5 цехових майстрів, тоді як наприкінці XVI — на початку XVII ст. було по 12—13 чоловік. Зрозуміло, мала кількість будівничих пояснювалася браком роботи і замовлень. Якщо декотрі з них і були зайняті, то не на житловому будівництві, а на спорудженні церков, костелів або палаців для знаті. Починаючи з другої половини XVIII ст., спостерігаються слабкі потуги у відбудові міста. Лише в останній чверті того ж століття будівельний рух помітно пожвавлюється. Це пов'язано зі створенням у 1785 р. австрійською владою спеціальної дирекції будівництва, яка керувала всіма будівельними роботами.

Після зайняття Львова Австрією (1772) міська влада почала видавати нормативні документи для врегулювання процесу будівництва. Ці документи мали юридичну силу, і їх виконання було обов'язковим. 15 серпня 1780 р. магістрат видав розпорядження стосовно „ставлення будівель“, повторивши попередні розпорядження з 1778 і 1779 рр. Для ілюстрації наводимо витяги з цього документа:

1. Не можна ставити будинку без дозволу дирекції поліції, якій до погодження має бути поданий абрис ґрунту (тобто план будівлі) і абрис фасаду у двох примірниках.

3. Не відступати від абрису під карою штрафу.

4. Не можна ніякого будинку репарувати без дозволу, а особливо — зруйновані помешкання.

5. Цілоком дерев'яні будинки репаруватися не повинні.

6. Ні в місті, ні на передмістях не можна ставити будинків з дерева, дозволяється ставити тільки з прусського муру (тобто фахверкові).

7. Не ставити ніяких дерев'яних ганків, хіба що з цегли чи каменю.

¹¹ ЦДІА України у Львові, ф. 166, оп. 1, спр. 902, с. 309, № 15; спр. 903, с. 45, № 18.

¹² Там само.— Спр. 905, с. 239, № 76.

¹³ Там само.— Ф. 52, оп. 2, спр. 899, с. 165.

¹⁴ Там само.— Спр. 665, с. 384.

¹⁵ Wiadomości krajowe // Gazeta Lwowska.— 1811.— N 19.— S. 469.

9. Комини повинні муруватися на півтори стопи в квадрат і на цілий лікоть над дахом.

11. Кожен муляр або тесля, розпочинаючи фабрику (будівництво), мусить мати дозвіл від дирекції поліції.

Ті, хто репарує старі дерев'яні будинки самочинно, підлягає штрафіві 25 зол. ринських до поліційної каси.

Жоден товариш або челядник фабрики, вираженої на абрисі, не повинен підіймати, а то під карою на тілі, а якщо це не pomoже, то такого вигнати не тільки з цеху, а й з міста¹⁶.

Отже, відтепер для спорудження будинку вимагався проект і дозвіл компетентного органу, в даному разі — дирекції поліції. Проекти виготовлялися і раніше, але вони погоджувалися тільки на рівні замовника. Тепер же кожний проект затверджувався офіційною міською владою, і архітектор чи будівничий не мав права від нього відступати. Для забезпечення якості будівельних робіт рядовим товаришам і челядникам не дозволялося самим виконувати зазначені у проекті роботи. Реалізувати проект міг тільки досвідчений старший майстер-будівничий.

Як уже згадувалось, починаючи з 1760-х рр., будівельний рух пожвавлюється, руїни будинків викуповуються і на їх місці ставляться нові від фундаментів кам'яниці, іноді — на старих фундаментах, а також використовуються краще збережені нижні частини стін. Починаючи із середини, а особливо у другій половині XIX ст., на багатьох будинках попереднього століття надбудовуються верхні поверхи, крім того, фасади облагороджуються архітектурним декором — накладанням ордерних пілястр, віконних обрамувань, членувань тягами і пишними вінцевими карнизами. Це було пов'язане з тим, що архітектура другої половини — кінця XVIII ст. під впливом австрійської казенщини мала надто скромні й сухі форми, продиктовані поширеним тоді раціоналізмом чи так званним стилем „Nutzbau“¹⁷, далеким від архітектурних надмірностей, які бачимо у другій половині XIX — на початку XX ст. Єдиним тоді декором були лопатки — гладкі або рустовані — та скромні горизонтальні тяги.

Про пожвавлення будівництва у тому часі знову ж таки засвідчує кількісний склад цеху будівничих. З 1765 по 1785 рр. їх налічується до 10—11 членів¹⁸. Після зайняття Львова австрійцями сюди прибувають іноземні майстри, переважно з Чехії й Сілезії, які у Львові приймають міське громадянство і вступають до мулярського цеху. Серед прибулих іноземців, які вступили до цеху, були Ігнатій Штоффельд¹⁹, Франциск Ботш²⁰, Франциск Краль²¹, Йоган Гельцель²², Йозеф Землер²³, Андреас Шварц²⁴ та багато інших, не рахуючи позацехових, а також прибулих до Львова іноземців-архітекторів та інженерів. Серед останніх, починаючи з 1772 р.

¹⁶ ЦДДА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 966, с. 159.

¹⁷ Mańkowski T. Początki nowożytnego Lwowa w architekturze.— Lwów, 1923.— S. 23—24.

¹⁸ Kowalczyk M. Cech budowniczy...— S. 87—89.

¹⁹ ЦДДА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 966, с. 146.

²⁰ Там само.— Спр. 132, с. 445.

²¹ Там само.— Спр. 652, с. 46.

²² Там само.— С. 34.

²³ Державний архів Львівської області (далі — ДАЛО), ф. 2, оп. 1, спр. 4534, арк. 4.

²⁴ ЦДДА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 966, с. 159. Елекція 12.02. 1785 р.

по 1800 р., були Петер Мюллер, Петро-Денис Гібо, Еммануель Бошерон, Фрідерик Пахман, Макс фон Крус. Більшість з них працювала ще на початку ХІХ ст. Свіже поповнення новими майстрами-будівничими й архітекторами свідчило про наявність для них роботи. Так, архітектор П. Мюллер, родом з Опави у Верхній Сілезії, 1777 р. збудував кам'яницю Серафінську (вул. Краківська, 15) для золотаря Йогана Коха²⁵. Француз П.-Д. Гібо виконував функції інспектора міського будівництва. Він виготовив проекти багатьох житлових будинків, серед яких кам'яниці на пл. Ринок, 36 (1778—1781) та вул. Вірменській, 13 (1783)²⁶. Під наглядом Е. Бошерона велась перебудова колегії піярів під окружний шпиталь²⁷. Архітектори Ф. Пахман і М. Крус запроєктували численні львівські кам'яниці. Перший з них запроєктував кам'яницю на вул. Вірменській, 27 (1807) і вул. І. Федорова, 1 (проект не датований). За проектом М. Круса збудовано кам'яницю на вул. Театральній, 4 (1794)²⁸. Він же виступав таксатором міських будівель.

Із-поміж багатьох цехових майстрів найдіяльнішими були місцеві — Антон Косинський і Йосиф Дубльовський. З їхніми іменами пов'язані численні будівлі у Львові — як нововиставлені від фундаментів, так і реконструйовані. Вони також мали „фабрики“ на провінції.

Антон Косинський вступив до цеху 10 серпня 1760 р.²⁹ Наступного року прийняв міське громадянство. Згідно з листом про правне народження, був сином Павла з села Якубовичів на Підляшші³⁰. Як цеховий майстер він не тільки реалізував чужі проекти, але й будував за своїми власними. До таких належать кам'яниця Капітульна (вул. Галицька, 4), збудована у 1779 р.³¹, і кам'яниця Івана Бачинського (вул. Галицька, 7. Проект датований 1785 р.)³². Крім того, за своїм проектом вибудував від фундаменту кам'яницю для Миколи Шульца³³ (пл. Ринок, 34, 1767 р.), у 1779—1780 рр. — кам'яницю Пробошівську³⁴ (вул. Театральна, 16). У 1769 р. перебудовував кам'яницю Куртовичівську для Костянтина Папари (вул. Руська, 6)³⁵, 1779 р. реконструював будинок Михайла Брандана (вул. Старосврейська, 14)³⁶, а в 1780 р. вів „фабрику“ чотириповерхової кам'яниці краєвого адвоката Івана Зарицького (вул. Галицька, 8)³⁷. Також багато працював на реконструкціях будівель, які до сьогодні не збереглися, а тому їх не перераховуємо. Як будівельний підприємець А. Косинський мав свою влас-

²⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 123, с. 1285—1286.

²⁶ Вуйцик В. Державний історико-архітектурний заповідник у Львові.— Львів, 1991.— С. 34, 38, 169, 172.

²⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 172, оп. 1, спр. 65, арк. 1, 4, 12.

²⁸ Там само.— Ф. 742, оп. 1, спр. 1454.

²⁹ Там само.— Ф. 52, оп. 2, спр. 966, с. 179.

³⁰ Там само.— Спр. 125, с. 475.

³¹ Там само.— Ф. 197, оп. 2, спр. 1238, с. 53. За „абрис“ на кам'яницю „Огрйцову“ в 1766 р. отримав 108 зол.; Вуйцик В. Державний історико-архітектурний заповідник...— С. 42, 169.

³² ЦДІА України у Львові, ф. 742, оп. 1, спр. 1446; Вуйцик В. Державний історико-архітектурний заповідник...— С. 42, 169.

³³ Вуйцик В. Державний історико-архітектурний заповідник...— С. 34.

³⁴ Там само.— С. 174.

³⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 217, с. 1821; спр. 510, с. 1137.

³⁶ Там само.— Спр. 292, с. 89, № 72.

³⁷ Там само.— Ф. 166, оп. 1, спр. 887, с. 494, № 268.

ну цегельню на вулиці Зеленої, під конскрипційним № 739, яку 1789 р. продав будівничому Йоганові Гельцелю³⁸. Помер у 1804 р.³⁹

Не менш діяльним був його побратим по гільдії Йосиф Дубльовський (помер 1798 р.). Активність Й. Дубльовського на будівельній ниві викликала невдоволення товаришів по цеху, які оскаржували його перед міським судом за надто велику кількість „фабрик“, ведених ним одночасно. За цеховими приписами, майстер мав право тримати їх водночас не більше двох—трьох. Але ні цехові правила, ні протести побратимів не впливали на майстра куншту мулярського.

До цеху Й. Дубльовський вступив 1764 р.⁴⁰ У 1767 р. вів „фабрику“ в генерала військ коронних, підчасного перемиського Роха Вінявського⁴¹ (вул. Театральна, 10), а через два роки (1769) будував сусідню кам'яницю старости раделицького Франциска Девича (вул. Театральна, 8)⁴². Для судді земського львівського Юзефа Падлевського у 1773 р. мурував кам'яницю на вулиці Краківській, 17 під наглядом архітектора Петра Полейовського⁴³. У 1775—1780 рр. виконував мулярські роботи у кафедральному костелі⁴⁴, а в 1786—1789 рр. працював на Святоюрській горі⁴⁵. У 1776 р. перебудував кам'яницю Зухоровичівську (вул. Староєврейська, 16)⁴⁶.

З цехових майстрів-проектодавців згадаємо ще Якова Петровського і Яна Дембовського. Перший за своїм проектом вибудував кам'яницю для Юстини Гординської (вул. Шевська, 10). Проект і кошторис датовані 1786 р., будинок вибудувано у 1787 р.⁴⁷ Маємо рідкісний випадок, коли збереглися проект і його реалізація в натурі. За контрактом від 23 липня 1775 р. разом з майстром Мартином Левандовським збудував будинок для Елі Абльовича і Йося Суходольського (вул. І. Федорова, 20)⁴⁸. У наступному році перебудував кам'яницю купця Яна Бойсерона (пл. Ринок, 39)⁴⁸.

Ян Дембовський виконав проект будинку (тепер вул. Староєврейська, 7)⁵⁰. Тут треба додати, що не всі цехові та позацехові майстри працювали тільки в місті. Багато з них вело „фабрики“ на провінції — далекій і близькій.

З архівних джерел відомо, що згаданий майстер куншту мулярського Ян Дембовський у 1758 р. працював на будівництві костелу єзуїтів у

³⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 166, оп. 1, спр. 940, с. 129, № 37.

³⁹ Там само.— Спр. 1078, с. 435, № 254.

⁴⁰ Kowalczyk M. Cech budowniczy...— S. 87.

⁴¹ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 127, № 14.

⁴² Там само.— Спр. 367, с. 16, 91; Вуйцик В. Державний історико-архітектурний заповідник...— С. 35, 173.

⁴³ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 368, с. 36; Вуйцик В. Державний історико-архітектурний заповідник...— С. 37, 170.

⁴⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 197, оп. 2, спр. 62, с. 1, 7, 13, 18, 20; спр. 1239, с. 24.

⁴⁵ Там само.— Ф. 409, оп. 1, спр. 130, арк. 1—2.

⁴⁶ Там само.— Ф. 52, оп. 2, спр. 368, с. 366—367, № 271.

⁴⁷ Там само.— Ф. 742, оп. 1, спр. 1166. Плани; Вуйцик В. Державний історико-архітектурний заповідник...— С. 34—35.

⁴⁸ Вуйцик В. Державний історико-архітектурний заповідник...— С. 40; його ж. Контракт на побудову кам'яниці для Елі Абльовича і Йося Суходольського // Галицька брама. (Львів).— 1997.— Жовт.—лист.— № 10—11 (34—35).

⁴⁹ Вуйцик В. Державний історико-архітектурний заповідник...— С. 172.

⁵⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 742, оп. 1, спр. 1452. Плани.

Порицьку⁵¹ на Волині у підчасного коронного князя на Порицьку і Брусилові — Чацького. Майстер Антон Косинський без відома цеху в 1761 р. виїжджав на роботу до Куликова⁵² коло Львова. Він же у 1767 р. з підмайстром Казимиром Леговським виконував якусь роботу на фабриці хорунжого львівського Антона Більського в його маєтку в Рихтичах⁵³ біля Дрогобича. У 1769 р. Войцех Ямроцький працював у домініканському монастирі в Підкамені⁵⁴. Роботу в Сокалі, на фабриці підкоморого коронного, провадив Мартин Крупський разом з Томою Полячкевичем і Августинном Войцеховським (1767)⁵⁵. Інший цехмайстер мулярський, Симон Кустош, у 1756 р. був сконтракований на фабрику корецьку князя Чорториського, куди він мав доставити 30 мулярів⁵⁶, що свідчить про великий обсяг робіт. Можливо, це була реконструкція фундованого князями Корецькими старого костелу, який зазнав багатьох перебудов⁵⁷, або, найімовірніше, перебудова замку під палац.

Як бачимо, географія діяльності львівських будівничих була досить широка: вона сягала не тільки Волині, а й далі на схід, Поділля.

Якщо львівські майстри брали замовлення за межами Львова, то тільки за погодженням з цехом. Самочинно вони не мали права цього робити. Те ж стосувалося і позацехових майстрів. У зв'язку з цим позацеховий майстер-муляр Михайло Войцеховський 20 червня 1763 р. „субмітувався“ перед львівським президентським судом, що від того часу ніякої „фабрики“ ні у Львові, ні поза ним на 30 миль не буде підіймати, дотримуючись прав мулярського цеху⁵⁸. Аналогічний випадок був з „партачем“, тобто позацеховим муляром, Михайлом Лясотою із синами, який також зобов'язався не виконувати ніяких робіт. А за те, що забрав роботу цеховим майстрам, був покараний на ув'язнення у ратушевій тюрмі „Ангелик“⁵⁹. Інша подібна історія сталася кілька десятиліть раніше. У 1742 р. цехові майстри-мулярі Войцех Мрочковський і Симон Кустош внесли скаргу на позацехового майстра-муляра Миколу Соколовського, який наважився без відома цеху „на різних фабриках магіструвати“, не будучи його членом і не маючи міського городянства. Як впливало із зізнання свідків і самого М. Соколовського перед міським судом, цей „партач“ працював у Бернарда Меретина на будівництві костелу кармеліток взутих і під час його, Меретина, відсутності навіть керував будовою. За різні заподіяні цеховим майстрам шкоди і за те, що, не будучи визволеним у цеху, відбирав їм роботу та на різних фабриках під титулом майстра виступав, львівський міський уряд покарав М. Соколовського на 100 гривень штрафу, 300 ударів різкою і ув'язнення на три місяці. Крім того, мусив ще заплатити три гривні інстигаторові за витрати⁶⁰. На щастя винуватця, не всі погрози магістрату були виконані. Такими були відносини між цеховими майстрами

⁵¹ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 601, с. 233, № 322.

⁵² Там само.— Спр. 593, с. 47, № 67.

⁵³ Там само.— Спр. 600, с. 184, № 192.

⁵⁴ Там само.— С. 243, № 270.

⁵⁵ Там само.— Спр. 602, с. 24, № 23; с. 89, № 76.

⁵⁶ Там само.— Спр. 590, с. 190, № 261.

⁵⁷ Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Wołyniu.— Łuck, 1929.— S. 249.

⁵⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 596, с. 32, № 35.

⁵⁹ Там само.— Спр. 590, с. 157.

⁶⁰ Там само.— Спр. 117, с. 468, 473, 646.

і „партачами“. Закон вимагав строгого дотримання цехових правил і звичаїв. Але не завжди так було, бо іноді навіть самі цехмайстри мулярські ігнорували права свого ж цеху. Наприклад, згідно з цеховими приписами, будівничий не мав права вести водночас об'єктів більше, ніж було визначено цеховим статутом. Незважаючи на це, майстер-муляр Йосиф Дубльовський у 1767 р. вів більше восьми „фабрик“, за що був позваний своїм побратимом по гільдії Мартином Левандовським до міського суду⁶¹.

Раніше мовилося про цехових майстрів. Але відомо, що всяке будівництво насамперед пов'язане з проектодавцем, тобто архітектором. Коли йдеться про останніх, то у першій половині століття їх було набагато менше, ніж у другій. З тих, які постійно проживали у Львові і яких можна віднести до найбільш діяльних, були Бернард Меретин (помер 1759 р.) і Мартин Урбаник (помер 1764 р.). М. Урбаник прибув до Львова із Замостя і тут разом з Б. Меретином створив будівельну спілку. Ці два архітектори часто прибирали до своїх рук різні „фабрики“, на яких працювали цехові майстри. Така не зовсім толерантна поведінка викликала невдоволення. Цехові майстри неодноразово вносили протестації до міського уряду, вимагаючи законного покарання своїх кривдників.

У 1744 р. члени мулярського цеху виступили у міському суді проти Б. Меретина. Із зізнання свідків у цій справі стало відомо, що Б. Меретин прибрав до своїх рук фабрику у сакраменток, у кармеліток взутих, у св. Юра відібрав „фабрику“ від цехмайстра Йосифа Єдинця і свою челядь туди настановив. Далі свідки стверджують про будову паном Бернардом двох наріжних кам'яниць у місті: одну коштом землянським з ґрунту виводить (пл. Ринок, 33), другу з двох в одну перебудовує для Сапіги (пл. Ринок, 10), також формує тил кам'яниці Алембеківської (пл. Ринок, 12), яка належала радникові магістрату Карлу Гарані. Крім львівських, він мав „фабрику“ в Наварії при розбудові костелу, дещо пізніше будував костел у Годовиці⁶².

Як видно з цитованого документа, Б. Меретин вибудував у місті дві кам'яниці: на пл. Ринок, 10 і 33. На останній у 1860 р. надбудовано четвертий поверх⁶³. Відомо також, що Б. Меретин збудував декілька палаців, зокрема, для Карла Гарані⁶⁴ (пл. Галицька, 10), для старости соколівського Олександра Бекерського⁶⁵ за монастирем капуцинів, перебудовував палац каштеляна черського Казимира Рудзинського⁶⁶, проектував камін для палацу підвєводи львівського Яна Лаского, реалізований будівничим Яном Дембовським⁶⁷. Найвищим досягненням Б. Меретина було спорудження катедрі св. Юра у Львові.

З аналогічною протестацією близько 1750 р. цехові майстри виступили проти Мартина Урбаника. Власне з цієї протестації довідуємося про походження М. Урбаника із Замостя, який, прибувши до Львова, почат-

⁶¹ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 592, с. 127, № 14.

⁶² Mańkowski T. Lwowskie kościoły barokowe.— Lwów, 1932.— S. 138, 139—140.

⁶³ ДАЛО, ф. 2, оп. 2, спр. 3678, арк. 5.

⁶⁴ Ковальчик С. Пізньобароккові магнатські резиденції на Волині та Львівщині // Українське барокко та європейський контекст.— К., 1991.— С. 51.

⁶⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 861, с. 1477—1479; Mańkowski T. Dawny Lwów, jego sztuka i kultura artystyczna.— Londyn, 1974.— S. 349.

⁶⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 213, с. 63—64.

⁶⁷ Там само.— Спр. 587, с. 1789.

ково працював у Б. Меретина, пізніше, не погодившись з ним, став незалежним будівельним підприємцем. Цехові майстри звинувачують його у відібранні в них роботи — костелу домініканів, фундамент якого вони заклали за моделлю і абрисом капітана Вітва (Яна де Вітте). Той-таки Мартин Урбанік відібрав „фабрику“ у вірменських бенедиктинок і цілий квартал Вірменської вулиці. Він же забрав „фабрику“ костелу св. Хреста (францисканів), у панянок домініканок (вул. Коперника, пізніше греко-католицька семінарія), кам'яницю коло церкви Св. Духа, роботу у воєводи підляського, у конвенті отців єзуїтів і робив у кам'яниці пана Якова Морунського (пл. Ринок, 2). Скаржаться цехові майстри, що М. Урбанік і на стороні відібрав у них роботу й „фабрики“ обсадив німцями. До цеху він нічого не платить, нікого з місцевих майстрів не допускає, ще й погрожує і обзиває поганими словами⁶⁸. У другій половині XVIII ст. значно зріс кількісно мулярський цех, більше стало й архітекторів. Крім згаданих іноземців, тут працювали свої, місцеві архітектори. Передусім слід назвати Петра Полейовського (помер 1776 р.) та його брата Матвія (помер 1806 р.), який, будучи скульптором, у документах також іменується архітектором. Власне йому, Матвієві, міська економія у 1777 р. доручила виготовити проект реставрації ратуші та сусідньої синдиківської кам'яниці, які на той час перебували у важкому технічному стані⁶⁹. Петро Полейовський у Львові проектував кам'яниці та вів нагляд за їх будовою на пл. Ринок, 3 для Михайла Жевуського (1772), вул. Друкарській, 2 для аптекаря Франца Вільгельма Наторпа (1775), вул. Краківській, 17 для Йосифа Падлевського (1773), вул. Краківській, 24 (1775), на пл. Ринок, 20 (проект 1776 р.) та будував палаці для Маріанни Секежинської на Бродівському передмісті в районі сучасної вул. Кривоноса (1774)⁷⁰.

Франціск Кульчицький архітектором став у 1770 р. До того часу він був цеховим майстром куншту мулярського (помер 1780 р.). Працював на будівництві та реконструкціях кам'яниць на площі Ринок, 20 (1779) та 29 (1767), закінчив розпочатий П. Полейовським палац Маріанни Секежинської (1775) та реконструював чимало кам'яниць у місті⁷¹.

Архітектори Христофор Мурадович і Клеменс Ксаверій Фесінгер дожили до початку XIX ст. Перший з них виконав проект на будівництво кам'яниці Ф. Коритовського (пл. Ринок, 29, 1776 р.)⁷². Клеменс Фесінгер, обіймаючи посаду міського будівничого, видав велику кількість проектів житлових будинків. Зі збережених назвемо будинки на вул. І. Федорова, 14 (1785)⁷³, пл. С. Яворського, 2 (1786)⁷⁴, вул. Краківській, 24 (1783)⁷⁵ та 34 (1790—1793)⁷⁶. Останній, під конскрипційним № 575 3/4, належав до

⁶⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 214, с. 559.

⁶⁹ Там само.— Оп. 1, спр. 772, с. 2; спр. 665, с. 182.

⁷⁰ Вуйцик В. Архітектор Петро Полейовський у світлі нових архівних знахідок // Архітектурна спадщина України.— К., 1996.— Вип. 3, ч. 2.— С. 182—189.

⁷¹ Вуйцик В. Львівський архітектор Франціск Кульчицький (на матеріалі архівних джерел) // Вісник [інституту] „Укрзахідпроектреставрація“ (Львів).— 1996.— Ч. 5.— С. 68—82.

⁷² Там само.— С. 72; Вуйцик В. Площа Ринок, 29 // Ратуша.— 1993.— 7 жовт.— № 100.

⁷³ Вуйцик В. Державний історико-архітектурний заповідник...— С. 174.

⁷⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 166, оп. 1, спр. 887, с. 316—321.

⁷⁵ Вуйцик В. Державний історико-архітектурний заповідник...— С. 170; ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 369, с. 1275.

⁷⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 166, оп. 1, спр. 889, с. 260.

Краківського передмістя, бо стояв за Краківською брамою. Х. Мурадович архітектури вчився за кордоном — свої проекти він підписував італійською мовою⁷⁷. Клеменс Фесінгер ремесло архітектора перейняв від свого батька Себастьяна — скульптора й архітектора. Рідний брат Клеменса — Ігнатій Фесінгер — також архітектор, але працював він не у Львові, а був на послугах воєводи київського Франциска Потоцького. В одному з документів він названий „architekt pański ukraiński“⁷⁸.

Якщо житлове будівництво набуло значного розвитку, то у громадській сфері в описуваний період нових будівель майже не зводилося. Винятком може служити хіба що такий едукативний заклад, як колегія піярів, будівництво якої розпочалося у 1762 р. і тривало до 1776 р. (архітектор Паоло Антоніо Фонтана?). Будівництво колегії вів згаданий раніше Ф. Кульчицький, наглядаючи за її архітектурною частиною. Тоді викінчено головний центральний корпус і західне крило. Східне до симетрії добудовано у 1885 р. Після скасування ордену піярів будинок колегії у 1787 р. австрійський уряд передав під окружний шпиталь. Для адміністративних потреб пристосовувались приватні житлові будинки, а також скасовані австрійським урядом сакральні й монастирські споруди. Перша і найраніша будівля, яка постала у Львові з розпорядження офіційних властей, мала не адміністративне, а видовищне призначення. Нею була так звана комедіальня, розпорядження на будівництво якої циркуловий уряд видав 8 листопада 1777 р. На вибудування „комедіального дому“ у Львові цісарська скарбниця відрахувала 20000 зол. ринських. Але абрису на той час ще не було⁷⁹. У 1782 р. „комедіальня“ була готова і тоді ж виставлена на ліцитацію з умовою, що її викупить місто. Вартість будівництва цього театру разом з матеріалом, згідно з оцінкою архітектора Клеменса Фесінгера і цехового будівничого Йосифа Лясковського, становила 16240 зол. польських⁸⁰. Цей дерев'яний з мурованим у фахверковій конструкції присінком будинок „комедіальні“ стояв на Краківському передмісті, приблизно за нинішнім театром М. Заньковецької, де пізніше була торговиця деревом.

Але перший театральний будинок у Львові з'явився ще до австрійської окупації 1772 р. У 1759 р., у зв'язку з відзначенням езуїтами ювілею свого ордену, міська влада доручила їм виставити добротню з дерева театр на визначеному міською економією місці⁸¹. Цей перший дерев'яний театр містився за Єзуїтською хврткою, де стояв до 1785 р., поки театральні вистави не перенесли до скасованого францисканського костелу св. Хреста на вул. Театральній.

Крім дерев'яних „камедіальні“ і театру, збудованого езуїтами, австрійська влада виношувала плани побудувати новий театр та редутову залу* на місці забудовань Низького Замку, пізнішій площі Каструм. Старі, понищені часом мури Низького Замку цісар рескриптом від 30 червня 1783 р., власноручно ним підписаним, постановив віддати безоплатно ра-

⁷⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 742, оп. 1, спр. 1417.

⁷⁸ Там само.— Ф. 684, оп. 1, спр. 3117, с. 84.

⁷⁹ Там само.— Ф. 52, оп. 2, спр. 665, с. 204.

⁸⁰ Детальний опис її див.: ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 376, с. 1365.

⁸¹ Там само.— Спр. 664, с. 243.

* Зала для маскарадних балів.

зом з будівельним матеріалом станам міста, а вони у свою чергу мали віддати якійсь компанії, щоб та на цій площі вибудувала мурований театр і простору редутову залу, а також простору аустерію (готель, Gasthor). Офіційне повідомлення у цій справі видано 12 вересня того ж року⁸². З цісарським розпорядженням не зволікали, тому проект на запропоноване будівництво театру, редути і аустерії був готовий уже наступного, 1784 р. Його виконав директор будівельного уряду архітектор Мерц (Mörz, Mörtz). Проект не підписаний, авторство встановлено на підставі листування. На плані відмивкою показані фасади редути, театру і аустерії та генплан. Будинок аустерії з'єднувався з будинками театру і редути критим переходом на арці. Аустерія на плані мала форму регулярного квадрата з чотирима в'їздами по центру кожного фасаду⁸³.

Але через бюрократичну тяганину справа усякої будови, як зазвичай, тягнулася тоді довго. Із запроєктованих будівель споруджено було лише редуту, а на театр уряд призначив костел св. Хреста скасованого у 1785 р. францисканського монастиря. За будівництво редути взявся Генрик Булла, який став довічним власником і директором театру. Він розпочав будівництво у 1793 р., і на 1795 р. його було закінчено. Гроші на спорудження в сумі 1500 дукатів дала дружина радника Гольфельда — Маріанна де Адлерсберг⁸⁴. Будинки театру, переобладнаного з костелу і редути, згоріли у 1848 р.

Ще за кілька років до появи ідеї побудови театру на площі Каструм за дорученням губернії архітектор Петро Полейовський у 1776 р. виготовив проект перебудови руїн Низького Замку під приміщення губерніяльних установ: трибуналу, апеляційного суду, табулі тощо. Цей нереалізований проект, як видно з опису, був доволі помпезний. Посередині запроєктованої площі мала стояти колона зі статуєю його королівського маєстату Йосифа II, а вежу з годинником — прикрашати алегоричні скульптурні постаті Галичини і Лодомерії⁸⁵. Площа Каструм незабудованою стояла до початку XIX ст. Замок розібрали у 1802 р.

З урядових будинків у 1783 р. постала перша черга будинку губернії, розширеного у 1819—1839 рр.⁸⁶, який починався від площі Св. Духа і тягнувся вздовж тодішніх Гетьманських Валів (пр. Свободи).

Львів у XVIII ст., за винятком кількох давніших будинків, мав суто бароковий вигляд. Тогочасну архітектуру характеризували передовсім верхні частини будівель, бо саме вони визначають стиль епохи. Усі кам'яниці були накриті мансардовими дахами із заломами і люкарнами. Окапи і гребені дахів вінчали металеві декоративні решітки, так звані романіки. Крім них, фасади багатьох кам'яниць завершувались фігурними фронтонами і кам'яними декоративними вазами. Протягом XIX — початку XX ст., у зв'язку з реконструкціями, ремонтами і надбудовою верхніх поверхів, ці декоративні елементи зникли. Лише на деяких будинках (пл. Ринок, 3, 18, 36, 42 і вул. Галицька, 5) вони збереглися.

⁸² Львівський історичний музей. Архів.— № 1434.

⁸³ ЦДІА України у Львові, ф. 146, оп. 88, спр. 1333, с. 27, 29, 31, 33.

⁸⁴ Там само.— Ф. 166, оп. 1, спр. 19, с. 13, 15; Chodynicki I. Historia miasta Lwowa.— Lwów, 1829.— S. 446.

⁸⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 146, оп. 88, спр. 1333, с. 12—13.

⁸⁶ Там само.— Оп. 50, спр. 838, с. 9.

Щодо архітектури останньої чверти XVIII ст., коли Львів став провінційним містом Австрійської імперії, то вона, як уже зазначалося, вирізняється крайнім лаконізмом і сухістю форм, скульптурний декор у ній є рідкісним явищем.

Уявлення про стан будівництва у Львові не буде повним, якщо не згадаємо про будівельні матеріали та джерела їх постачання. Почнемо з вапняку, який використовувався тут ще з княжих часів. Найкращий за своєю якістю вапняк добували в околицях Миколаєва-на-Дністрі — в селах Поляні, Красові, Дроговижі, Демні. У XVI—XVIII ст. цей матеріал використовували не тільки для мурування стін, а й передусім для оздоблювальних робіт — як дверні та віконні обрамування, гзімси, скульптура тощо. Але крім привізного білого каменю вапняку з Поляни чи Дроговижа, який використовувався для каменярських робіт, львівські будівничі уживали й місцевого каміння. Цей набагато гірший за якістю матеріал добували на околицях Львова — Голоску, Знесінні, Кривчицях та Личакові.

Каменоломнями завідували так звані гірники. Кожний гірник, отримавши в оренду „гору“, мусив скласти присягу. Текст цієї присяги, затвердженої у 1596 р., наводимо повністю: „Присяга дозорця кам'яних гір. Я NN присягаю Господу Богу всесильному і панам моїм райцям, що у догляді доручених мені кам'яних гір буду вірним і пожитку міста Львова буду остерігати пильно і вірно. А якби довідався щось про шкоду міську, то не криючи, повідомлю панам райцям. Так поможи мені, Пане Боже, і усі святі“⁸⁷.

Вапняні печі, які забезпечували Львів вапном, були у Брюховицькому лісі за Голоском⁸⁸, поряд з каменоломнями. Цеглу до будов у XVI—XVII ст. поставляли міські цегельні, які у XVIII ст. майже усі стали приватними. Деякі з них утримували самі мулярі-будівничі. З міських цегельень відомими були Свинорийська за костелом св. Софії, Кульпарківська і Коснарівська, або Кошнерівська.

Підсумовуючи, доходимо висновку: житлові будинки у центральній частині міста, за винятком кількох на площі Ринок і одного—двох на вул. Вірменській, у своїй більшості постали у другій половині XVIII ст. У середині — другій половині XIX ст. багато з них було надбудовано, деякі дістали нове архітектурне оформлення.

Volodymyr VUYTSYK

THE CONSTRUCTION OF DWELLING HOUSES IN L'VIV IN THE SECOND HALF OF THE 18th CENTURY

The article focuses on the construction of dwelling houses in the centre of L'viv within the city walls and in its Halych and Krakiv suburbs. All the dwelling houses in the centre of the city except for some buildings in Rynok Square and one or two buildings in Virmens'ka Street were erected in the second half of the 18th century. In the middle and the second half of the 19th century many of them were enlarged by upward extensions. Sometimes their architectural design was changed as well.

⁸⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 648, с. 282.

⁸⁸ Там само.— Спр. 906, с. 161.